

Walcheren van de kaart

Fort Zoutelande, een twijfelgeval

Een klein verdedigingswerk

We verplaatsen ons naar het zeventiende-eeuwse Nederlands-Indië. Op 10 juli 1656 besloot gouverneur-generaal Joan Maetsuycker dat er nabij Batavia, aan de monding van de rivier de Anciol, een klein verdedigingswerk diende te worden gebouwd. Het fort moest de scheepvaart op zowel de Anciol als in de gelijknamige baai bescherming bieden.

Batavia was in die tijd de belangrijkste stad van Nederlands-Indië. Hier zetelde de gouverneur-generaal. De stad kennen we

nu onder de naam Jakarta als een metropool, de grootste van Zuidoost-Azië.

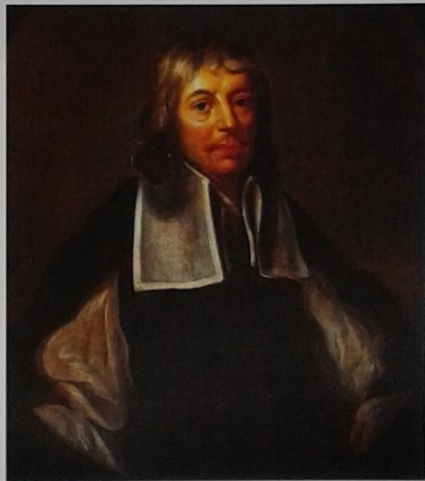
Joan Maetsuycker

Onder de eindverantwoordelijkheid van Maetsuycker werd het kleine fort in of kort na 1656 opgetrokken. Omdat de gouverneur-generaal een interessant en invloedrijk man was, wil ik eerst aan hem enige aandacht schenken.

Joan Maetsuycker werd in 1606 in Amsterdam geboren. Hij studeerde in Leuven, promoveerde in de rechten en vestigde

Rechts: Gouverneur-generaal Joan Maetsuycker. (wikipedia.org)

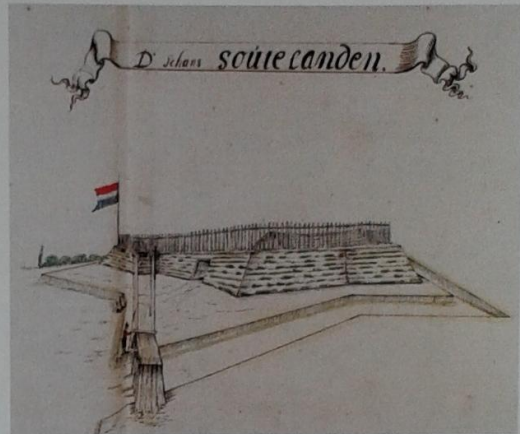
Recent kaartje met de ligging van het vroegere Batavia, nu Jakarta, de hoofdstad van Indonesië. (Wereld Bosatlas. ZB | Planbureau en Bibliotheek van Zeeland)

zich als advocaat in Den Haag. Later was hij werkzaam bij het gerecht van Amsterdam. In 1636 aanvaardde de jonge Joan een ambt in het verre Batavia. Daar werd hij pensionaris bij de Raad van Justitie. Na een reeks hoge ambten te hebben bekleed op het Kasteel van Batavia, de residentie van de gouverneur-generaal, werd hij in 1653 aangesteld tot voorlopig gouverneur-generaal. In 1654 werd deze betrekking omgezet in een definitieve benoeming. Tijdens Maetsuyckers bewind kwam de Verenigde Oost-Indische Compagnie tot grote bloei. Dat was voor een deel te danken aan een aantal sterke lieden die onder zijn leiding actief waren. Maetsuycker zou met zijn bijna vijftientigjarig gouverneurschap de geschiedenis in gaan als de langstzittende gouverneur-generaal van Nederlands-Indië.

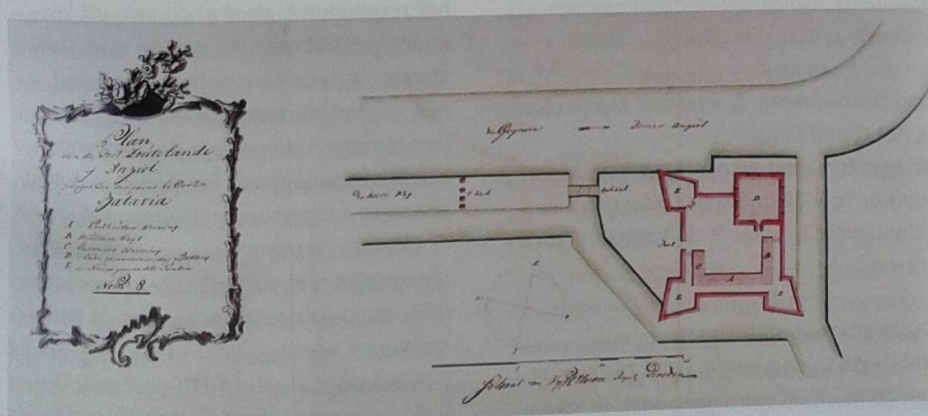
Aan een opmerkelijke ervaring die Joan had, kunnen we niet voorbijgaan. In december 1661 vertrok een vloot van zeven schepen vanuit Batavia terug naar Nederland, met onder meer de schepen 't Wapen van Holland en de Aernhem. Maetsuycker kreeg in februari 1662 tot drie keer toe eenzelfde droom waarin 't Wapen van Holland verging. Hij hoorde vlootvoogd

Aernout de Vlaming van Outshoorn, die met zijn vrouw en pasgeboren tweeling aan boord was, om hulp roepen. Maetsuycker zette zijn visioen op papier. Enkele dagen daarna verging 't Wapen van Hol-

Tekening van Johannes Listing, 1656. Uit: G. Knaap e.a., *Grote atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Java en Madoera, dl. II.* (ZB | Planbureau en Bibliotheek van Zeeland)

Kaart van Claudius Anthony von Luepken, 1762. Uit: G. Knaap e.a., *Grote atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Java en Madoera, dl. II.* (ZB | Planbureau en Bibliotheek van Zeeland)

HET GEZIGT VAN POST ANCIOL AFTE ZIEN VANDE RWEGT NA
SLINGERLAND LEGGENDE 3/4 PAAL BUYTEN BATAVIA.

Tekening van Johannes Rach, 1772-1775. Uit: G. Knaap e.a., *Grote atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Java en Madoera*, dl. II. (ZB | Planbureau en Bibliotheek van Zeeland)

land daadwerkelijk tijdens een zware storm bij het eiland Mauritius...

Na een kort ziekbed overleed Joan Maetsuycker in 1678 in Batavia. Met groot eerbetoen werd hij daar in de Kruiskerk begraven.

Oude afbeeldingen

Het verdedigingswerkje dat in het besluit van 10 juli 1656 werd genoemd, werd aan-

vankelijk fort Zoutelande genoemd. Het lag "een uur gaans beoosten Batavia". Met gaans wordt lopend bedoeld en dus lag het zogeheten buitenfort op zo'n vijf kilometer van het centrum van de stad. De sterkte werd ook wel schans genoemd, een aarden verdedigingswerk van bescheiden formaat. Halverwege de achttiende eeuw kwam de naam Anciol in zwang, uiteraard naar de rivier waaraan het lag. Anciol staat nu synoniem voor een toeristencentrum met veel attracties, noordoostelijk van Jakarta, in het subdistrict Pademangan.

Het fort werd al rond 1810 gesloopt. Gelukkig zijn er voldoende afbeeldingen te

vinden om een goed beeld en verdere informatie te verkrijgen. Zo is de oudste tekening, als bijlage bij het besluit van Maetsuyker gevoegd, van de hand van landmeter, kaartenmaker en tekenaar Johannes Listing. We zien een door water omgeven aarden fortificatie, bestaande uit een opgehoogde omheining. Daarop staat een

Ook enkele andere forten zijn op deze kaart te zien. Overigens werd aan het eind van de zeventiende eeuw het aarden fort Zoutelande vervangen door een stenen exemplaar. Dat was feitelijk niet meer dan een kleine, vierkante en door water omgeven verdedigingsbatterij.

Interessant is ook een kaart van majoor

schutting van palissaden ofwel een hinderenis in de vorm van aangepunte palen. Listing vrolijkte zijn tekening op door linksvoor een persoon te tekenen en ook de Nederlandse driekleur liet hij niet ontbreken. Voorts is er een landkaart uit 1665-1668 die is toegeschreven aan de beroemde Amsterdamse architect en kaartenmaker Johannes Vingboons. Dit is een deelkaart, om precies te zijn het noordelijke blad, van de stad Batavia en de directe omgeving. Het nog maar tien jaar oude fort Zoutelande ligt links (in oostelijke richting) op de kaart, aan de rivier en baai van Anciol.

Aquarel van Johannes Vingboons, 1665-1668. Uit: G. Knaap e.a., *Grote atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie. Java en Madoera*, dl. II. (ZB | Planbureau en Bibliotheek van Zeeland)

der artillerie Claudius Anthony von Luepken, *Plan van de Post Zoutelande of Anciol*. We kunnen uit deze tekening opmaken dat er in 1762 een flinke uitbreiding moet zijn gepland en dat het fort nu tevens bekendstaat als fort Anciol. Von Luepken vermeldde op zijn kaart de diverse wijzigingen. Op drie punten van het fort werden

vijfhoekige bastions gebouwd, ten behoeve van een betere verdediging. Het al bestaande deel, "d'oude geconserveerde batterij", bleef behouden. De toegangsweg of de "heere weg" werd beveiligd met een hek en aan het einde met een "ophaal" of wel een brug. Kennelijk was een deel van de rivier gekanaliseerd, getuige de term de "gegrave rivier Anziol", later Anciolse Vaart genoemd. We zien binnen het fort een posthouders- of conciërgewoning, een kanonnierswoning en een vertrek voor de militaire wacht.

Tot slot zijn er twee mooie tekeningen van de hand van Johannes Rach uit 1772-1775 bewaard gebleven. De naam Zoutelande is bij Rach geheel verdwenen. Het fort heet nu Anciol.

Naamgeving

De naamgeving van fort Zoutelande roept vragen op. Werd dit fort wel vernoemd naar het dorp Zoutelande? Of hield de naam verband met het regelmatig door zeewater overspoeld land? Daar aan de kust van Noordwest-Java was het land immers doordrenkt met zout. Sommige bronnen vermelden die laatste lezing en die optie is niet onlogisch. Een vernoeming naar het Walcherse dorp Zoutelande is echter aannemelijker, want het was zeer gebruikelijk om versterkingen aan een Nederlands toponiem te koppelen. Dat was in en om Batavia niet anders. Daar waren fort Rijswijk, dat eveneens door Johannes Lis-

ting getekend is, en fort Noordwijk. Een aantal bolwerken rondom het Kasteel van Batavia heette Middelburg, Zeeland en Zeeburch (een andere benaming voor fort Rammekens), gecombineerd met een reeks Hollandse en Utrechtse plaatsnamen.

Of had de naamgever van het fort wellicht de combinatie van zilt land en een plaatsnaam in gedachte? Ook dat is een mogelijkheid. Zoutelande is dus een twijfelgeval. Enfin, zo levert een klein en allang verdwenen fortje in het verre Jakarta aardig wat stof tot nadenken. Walcheren van de kaart, het blijft een leuke rubriek!

Jaco Simons

Bronnen

– Nationaal Archief (Den Haag), archief van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, inv.nr. 677. Kopieën van de resoluties van de gouverneur-generaal en raden van Nederlands-Indië. De originele resoluties worden bewaard in het Nationaal Archief van Indonesië in Jakarta.

– G.J. Knaap (etc.), 'Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie', deel 2, Java en Madoera, Voorburg 2007, pp. 208, 236 en 239.

– V. Roeper en L. Schaling, 'Korte beschrijvinge van de ongeluckige weer-om-reys van het schip Aernhem door Andries Stokram' (1663), Amsterdam 1991.

– www.atlasofmutualheritage.nl/nl/Zoutelande-fort